

Володимир ЗЕЛІНСЬКИЙ

ІСТОРІЯ ТА ОБЛИЧЧЯ. ЛИЦАР ВІРИ. ДО ПОРТРЕТА ІОАННА ПАВЛА ІІ

“Папа помирає і ніби все людство переживає свою агонію...”, – писав своїм батькам Джованні Батиста Монтіні, майбутній папа Павло VI (1963–1978), після смерті Бенедикта XV у 1922 році.

Протягом кількох днів увесь католицький світ, здавалося, переживав агонію Іоанна Павла II. З ним відходила епоха, яка ще дихала його присутністю. Для багатьох мільйонів вона вже стала частиною їхньої душі. У католицтві, на відміну від православ'я, особистість глави Церкви накладає помітний, можливо, надто помітний, відбиток на людей; на деякий час вона стає живою іконою їхньої віри. Щедра доброта Іоанна ХХІІІ, інтелект, воля, сум, які можна було прочитати на обличчі Павла VI, навіть незмінна усмішка 33-добового понтифікату Іоанна Павла I – усе це входить у віру як частина церковного спадку.

Який же спадок залишив після себе Іоанн Павло II? Просте перерахування його праць має стати списком рекордів: 70000 сторінок підписаних ним документів (енциклік, апостольських конституцій, послань, незлічимої кількості промов)... Шість випущених авторських книг [1]; їх не писав жоден папа до нього, понад 17 мільйонів паломників, прийнятих ним у Ватикані. За час свого понтифікату близько 500 людей були канонізовані та понад 1300 – віднесено до чину блаженних, більше, ніж зробили всі попередні папи за п'ять століть. Він здійснив 250 поїздок по Італії та по світу, був редактором таких документів, як “Катехізис Католицької Церкви” та новий “Кодекс канонічного права”, встановив дипломатичні стосунки з багатьма країнами (Англія, Данія, Росія, Україна, Ізраїль), не припиняючи при цьому керувати Церквою, призначати єпископів та кардиналів, контролювати всі найважливіші процеси, що відбувалися всередині неї та ззовні.

Який же слід залишила ця неозора діяльність протягом майже 27 років, здійснена ним в тому віці, коли більшість його ровесників уже відходить від усяких справ? Яким чином була закарбована історія, в якій він став однією з головних дійових осіб?

Перш за все – лицарське служіння Церкві, а в центрі його – пошук справжньої людини та боротьба за неї. Кароль Войтила зійшов на папський престол сформованим філософом-персоналістом. Він був автором великої антропологічної праці “Особистість та дія”, яка проголосила наявність у духовному складі людини неподільного онтологічного ядра, що з’єднувало її з Богом. У першій же своїй енцикліці “Спаситель людини” Іоанн Павло ІІ каже про присутність Христа в кожній людській істоті. Він стає глашатаєм христово-центричного гуманізму, що ліг в основу всіх його документів, зустрічей, паломництв. На запитання, чому він невпинно їздить по всьому світу, папа відповідав, що готовий іти назустріч кожній людині, спасенній Христом, хоч би якою була її раса або релігія.

В основі усієї його діяльності – бачення таємниці Божої в глибині людини, від нього починається шлях до захисту його прав, перше з яких – право совісті як основи всіх громадянських свобод. Папа, що прожив п’ять років під німецькою окупацією, а потім понад тридцять – у комуністичній Польщі, не з переказів знав, що таке влада утопій з їх колективною одержимістю (щоправда, на його батьківщині все це мало зовсім інші масштаби, ніж у СРСР). Наполегливість, з якою він нагадував про зневаження людської гідності, здобула йому на Заході славу переможця комунізму, від чого він сам незмінно відмовлявся. Тоталітарні режими не зазнають краху від радіопередач зі скороченими папськими промовама. Але його гімн волі своїм глибинним “невидимим струменінням” (за словами Солженіцина) проникав через кордон імперії та пробуджував якусь надію.

Водночас папа виступає одним із самих жорстких критиків споживацької цивілізації. “Ви хочете волі? Але якої? – звертається він до польської молоді в 1991 році. – Волі позбавляти життя ненароджену дитину?” Його критика впливала із його бачення духовного оновлення Європи. Заради цієї мети він іде проти течії, стає противником “сучасного погляду на життя”. Його викриття в’ялості, користі, безсердечності благополучного світу звучало іноді сильніше за анафеми наших “грунтовників”, але при цьому ніколи не походило з міфу про минуле золоте століття повальної однастайності. Це очевидне протиріччя неодноразово викликало зауваження: якщо папа всюди наполягає на дотриманні прав людини,

чому він так уперто зневажає права жінок, які шукають священства? Чому, виступаючи проти бідності в країнах третього світу, він відмовляє католикам у праві на обмеження народжуваності (єдиний метод регулювання, що рекомендувався, – утримання від подружніх статевих стосунків в періоди, сприятливі для зачаття). Чому, бажаючи донести християнство до всіх, він бореться із сексуальною вседозволеністю протизаплідними засобами, розлученнями та вважає гріхом одностатеве кохання? Революціонер, порушник протоколів, Іоанн Павло II зберігає за собою стійку репутацію консерватора, зрозуміло, в поняттях західного світу. Він відчуває себе хранителем традиції, яка йому була довірена, за що православний єпископ Віденський Іларіон (Алфеев) назвав його навіть “православним” папою.

Захист людського життя вже від зачаття до останнього подиху – друга тема понтифікату Іоанна Павла II. Ембріон – особистість, яка створена Богом та людьми, і, мабуть, потребує захисту та рівних прав із тими, кому випало народитися.

Одна з найважливіших його ініціатив – проповідь, яку він назвав – нова євангелізація. Країною його місії стала вся планета Земля. Нова євангелізація була відповіддю на майже обвальну секуляризацію західного світу. Він хотів повернути Європу до її християнських витоків. “Франція, що ти зробила зі своїм хрещенням?” – звертається він до тієї, кого Рим називає “старшою дочкою Церкви”. Основою його проповіді була звістка про милосердя Боже, про те, що Христос чекає кожну людину. Щоб донести до людей звістку про Бога Живого, потрібно було говорити з ними не урочистою мовою документів, а передати її своїм голосом, своїм теплом, своїм людським даром бути з ними. Протягом кількох сот років римські первосвященники майже не залишали Ватикану, і хоч декілька подорожей здійснив вже Павло VI, але тільки Іоанн Павло II став паломником усєї земної кулі. Здається, не залишилось таких місць на землі, окрім Росії та Китаю, де б він не побував. “Мої поїздки – це взаємообмін вірою та любов’ю”, – говорив він. Він усвідомлював, що повинен донести ім’я Христове в такі куточки планети, де його ніколи до цього не чули.

Нову євангелізацію супроводжував міжрелігійний діалог, ним ініційований. І це також уперше в історії. Тричі Іоанн Павло II збирав усіх релігійних лідерів світу в Ассізі задля спільної молитви про світ – така ініціатива здавалася ризикованою навіть близькому оточенню. Він був першим папою, що увійшов зі словами вітання в мечеть і синагогу, що молився біля стіни плачу в Єрусалимі, що називав євреїв

старшими братами. Антисемітизм, що як короста й досі липне до людей, які вважають себе християнами, був для нього “тріхом проти Бога та людини”.

Він був першим папою публічного покаяння, нечуваного до цих пір у Католицькій Церкві. Якщо Бог дарує Церкві святість, то в чому ж можна каятись, окрім як, таємно, на сповіді, у особистих своїх гріхах? Іоанн Павло ІІ не схотів більше лишатися бранцем цієї логіки. Він просив пробачення за хрестові походи, за інквізицію, за гоніння євреїв, за злочини, що були скоєні синами Католицької Церкви. Багато хто дорікає йому, що в тому-то і в тому він ще недокаювся. Можливо. Це був тільки перший крок, який, може, стане початком нової традиції.

Зійшовши на престол Святого Петра, папа заявив, що до початку нового тисячоліття Церкви мають покінчити зі скандалом християнського поділу. Цього не сталося. В епоху Іоанна Павла ІІ поділ став, мабуть, ще глибшим, як із протестантами, що йдуть шляхом дедалі радикальніших реформ, так і з православними, що звинувачують Рим у прозелітизмі. Мрією про єдність залишилися його енцикліки “Так буде все єдине”, в якій папа вперше пропонує обговорити межі влади Римського первосвященника (головний предмет сперечок між католиками та православними), “Апостоли слов’ян”, що присвячена Кирилу та Мефодію, “Зі Сходу світло”, в якій зі справжньою залюбленістю папа пише про східну літургію та духовне життя, які він відкрив для себе на Римській кафедрі.

Папа-містик, чие служіння Церкві перебувало під знаком *Totus Tuus* (цілком твій), зверненням до Богородиці, богослов культури (в минулому драматург та актор-аматор), що не раз звертався до людей мистецтва, соціальний мислитель, який присвятив декілька енциклік богослов’ю праці, поліглот, що перед кожним своїм паломництвом встигав познайомитись із мовою тієї країни, у яку вирушав (корецькою, суахілі, йоруба..., не кажучи вже про майже всі європейські мови, якими він говорив вільно, плюс грецька та латина), поет, для якого поезія була інтимною співбесідою із Богом, апологет віри, але, перш за все, пастир, що без якихось особливих видимих зусиль викликав до себе любов сотень мільйонів людей та під кінець змусив навіть неміч свого тіла та саму смерть служити своїй місії – не занадто багато було відпущено сину скромного офіцера із провінціального польського містечка? Чи може, й справді служінню Римського єпископа надається якась особлива харизма?

“Радійте, як радію я”, – були його останні слова, передані натовпу, який молився перед його вікнами на площі Святого Петра.

Однаково легко вмів він розмовляти з мільйонними натовпами та віч-на-віч. Нашу спробу портрета покійного папи хотілося б закінчити двома свідченнями: православного богослова Олів'є Клемана та автора цих рядків.

“Раптово відчинилися маленькі двері, і мене ввели до папи. Він був одягнений у стару білу сутану, досить поношену, з пошарпаними манжетами. Він прийняв мене дуже просто, з великою широсердістю. Офіціозу в розмові не було і близько. Ми говорили з ним три чверті години, говорили, звичайно, і про смерть. Він сказав мені про свою любов до православ'я, особливо російського. “Якщо мені вдасться поїхати до Росії, то я поїду туди перш за все для того, щоб поклонитися мученикам на місцях їх “страстей”, – ці місця були йому точно відомі. Але наприкінці розмови він сказав: “Я знаю, що не поїду в Росію...” З тих пір я бачив його ще раз, але дуже короткий час, він постарів, згорбився, але так само його сушило палке бажання досягти зближення християнського Заходу і Сходу. І йому хотілося відвідати Східні Церкви, щоб принести слова примирення”.

І останнє. Перше, що вражало при зустрічі з ним, був його погляд. Він ніби вбирав у себе, казав кожному: “Ти мій бажаний гість, ми обидва з тобою – діти Божі”. Папа ніколи не сідав за стіл сам. До кожної його трапези запрошувалися якісь “непротокольні”, частіше неімениті співрозмовники. Він розпитував про все, і був, мабуть, найпоінформованішою людиною у світі. У його товаристві кожному було легко та просто. Будь-якій їжі передувала коротка молитва в особистій каплиці папи, там, де в нього на вівтарі останні роки стояла ікона Казанської Божої Матері. Найчастіше молився він саме перед нею. Будь-хто, хто був поряд із ним, не міг не відчувати справжності та поглибленості його молитовної сили. Вона передавалася вам майже фізично. Його зосередженість ставала свідченням якоїсь Присутності. Мимоволі народжувалось відчуття, що залишилось в мені від молитовного досвіду тих небагатьох православних старців, яких мені довелося знати. Невидимо таїнство єдності здійснювалось саме тут і тепер.

ПРИМІТКИ

[1] “Не бійтеся”, інтерв'ю французькому журналістові Андре Фроссару (1987), “Переступити поріг надії” (1994), “Дар і таємниця. До 50-и річчя мого рукоположення у священство” (1996, – “Римський триптих” (поетична збірка, 2003), “Встаньте, підемо звідси” (2004), “Пам'ять та ідентичність” (2005).

Переклада з російської Анастасія МАЗУРЕНКО